

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Черкаський національний університет
ім. Б.Хмельницького

Кафедра фонетики та граматики англійської мови

Разан А.П.

Система латинського іменника
Навчально-методичний посібник для студентів I курсу

Черкаси – 2012

Рецензенти:

Вовк О.І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології
Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького

Дегтярьова Л.П., кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-
германської філології та перекладу Черкаського
Державного Технологічного університету

Разан А.П.

Система латинського іменника. Навчально-методичний посібник
для студентів I курсу. – Черкаси, 2012. – 27 с.

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри фонетики та граматики
англійської мови
Навчально-наукового інституту іноземних мов ЧНУ

Протокол № 8 від 27.03.2012 р.

Затверджено на засіданні Вченої ради ЧНУ

Протокол № 1 від 28.08.2012р.

Даний навчально-методичний посібник призначений для вивчення теми «Іменник» з елементарного курсу латинської мови на денних та заочних відділеннях філологічних факультетів університетів. Латинська мова як загальноосвітня дисципліна покликана насамперед розширити лінгвістичний світогляд студентів, сприяти розвитку наукового підходу до явищ мови, навчити спостерігати та аналізувати ці явища. Латинська граматики з її нормативністю, строгою відповідністю форми та змісту – вдача для цього матеріал.

Навчально-методичний посібник включає теоретичну частину, основна увага в якій приділена розгляду системи іменника в латинській мові, правил та закономірностей формування цієї системи. Практична частина містить добірку вправ на відмінювання іменника, узгодження та відмінювання прикметників з іменниками, переклад з латинської мови на рідну мову і навпаки. Практика показує ефективність таких вправ для засвоєння теми.

Автор висловлює подяку рецензентам: кандидату педагогічних наук, доценту кафедри англійської філології Черкаського національного університету Вовк О.І. та кандидату філологічних наук, доценту кафедри романо-германської філології та перекладу Черкаського державного технологічного університету Дегтярьовій Л.П. за допомогу в роботі над посібником.

За своїм граматичним устроєм латинська мова належить до мов синтетичного (флексивного) типу. Це означає, що на відміну від мов з аналітичним устроєм, граматичні відношення виражаються переважно зміною форми слова – додаванням до основи суфіксів та закінчень (флексій). Зокрема, ознакою відмінків у латинській мові є відмінкові закінчення, що додаються до основи відмінюваного імені: *terra* 'земля', *terram* 'землю', *terrarum* 'земель' і т.д.

Отже, при вивченні морфології латинської мови необхідне тверде засвоєння основ слів, що змінюються, та формоутворюючих елементів – суфіксів та закінчень.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ВІДМІНЮВАННЯ

Відмінюванням називається зміна імен за відмінками та числами. У латинській мові розрізняють два числа: однина (*numerus singularis*) та множина (*numerus pluralis*).

Невелику групу складають слова, що вживаються тільки у множині, так звані іменники *pluralia tantum*, та слова, що вживаються тільки в однині – іменники *singularia tantum*. Наприклад: *arma (pl)* 'зброя', *castra (pl)* 'табір', *cuprum (sg)* 'мідь'.

Іменники у латинській мові змінюються також за граматичними родами. Вони можуть бути чоловічого роду (m), жіночого роду (f), та середнього роду (n). Приналежність імен до того чи іншого граматичного роду визначається за їх значенням або за формальною ознакою (флексії і словотворчі суфікси).

Назви осіб та тварин чоловічої статі, а також вітрів, місяців і більшості річок відносяться до чоловічого роду.

Назви осіб та тварин жіночої статі, а також більшості дерев та кущів, міст, країн, островів відносяться до жіночого роду.

У класичній латинській мові є шість відмінків (*casus*):

Nominativus – називний – відмінок підмета та іменної частини складеного іменного присудка;

Genetivus – родовий – відмінок неузгодженого означення;

Dativus – давальний – відмінок непрямого додатка;

Accusativus – знахідний – відмінок прямого додатка;

Ablativus – орудно-місцевий – відмінок обставин різних типів;

Vocativus - кличний – відмінок звертання.

ТИПИ ВІДМІНЮВАННЯ

У латинській мові існує п'ять типів відмінювання. Розподіл імен за типом відмінювання зведений до розрізнення кінцевих звуків індоєвропейських основ, ці звуки зазнавали деяких фонетичних змін у процесі історичного розвитку, але такі зміни були не настільки значними, щоби затемнити вихідну основу слова. Ось чому для розуміння системи латинського

відмінювання треба характеризувати кожен його тип відповідно до кінцевого звуку його історичної основи.

Практичним засобом розрізнення відмінювання в латинській мові служить родовий відмінок однини. Це пояснюється тим, що слова різних відмін можуть мати однакові форми в називному відмінку однини (як результат дії фонетичних законів, що впливали на основу). Форми родового відмінку однини різні в усіх відмінах, тому форма родового відмінка наводиться у словниках разом із формою називного відмінка та повинна заучуватися разом із ним.

Розподіл іменників за типами відмінювання в залежності від кінцевого звуку основи та закінчення родового відмінка (Gen. Sg.) видно з наступної таблиці:

Тип відмінювання	Кінцевий звук основи	Закінчення Gen. Sg.
I	- a	- ae
II	- o/-e	- i
III пригол.	приголосний	- is
III голосн.	- i	- is
IV	- u	- us
V	- e	- ei

ПЕРША ВІДМІНА

До першої відміни належать іменники з основою на **-ā**; Nom. Sg. закінчується на **-ā**, тобто має нульове закінчення із скороченням кінцевого голосного основи. Закінчення Gen. Sg. – диграф **-ae**.

Як правило, це іменники жіночого роду, винятком будуть іменники, що за значенням належать до чоловічого роду (напр., *poeta* 'поет', *nauta* 'моряк', *incola* 'житель'):

<i>patria, patriae f</i>	батьківщина
<i>vita, vitae f</i>	життя
<i>aqua, aquae f</i>	вода
<i>via, viae f</i>	дорога
<i>puella, puellae f</i>	дівчинка
<i>terra, terrae f</i>	земля

За зразком I відміни іменників відмінюються також форми жіночого роду присвійних займенників (*mea* 'моя', *tua* 'твоя', *nostra* 'наша', *vestra* 'ваша'); та форми жіночого роду прикметників I-II відміни (напр., *magna* 'велика', *parva* 'мала', *longa* 'довга', *alba* 'біла', *nigra* 'чорна', *pulchra* 'гарна'), які обов'язково узгоджуються з іменниками у роді, числі та відмінку.

Зразок відмінювання

mea patria pulchra – моя гарна батьківщина

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	Mea patria pulchra	Meae patriae pulchrae
Gen.	Meae patriae pulchrae	Mearum patriarum pulchrarum
Dat.	Meae patriae pulchrae	Meis patriis pulchris
Acc.	Meam patriam pulchram	Meas patrias pulchras
Abl.	Mea patria pulchra	Meis patriis pulchris
Voc.	Mea patria pulchra	Meae patriae pulchrae

Як видно з таблиці, кінцевий голосний основи **-ā** зберігається майже в усіх відмінках однини і множини. Основа в чистому вигляді представлена формою Abl. sg., де збереглося довге **-ā**. В Nom. sg. кінцевий голосний основи скоротився.

В Acc. sg. до основи додається закінчення **-m**, в Gen. Pl. **-rum**, в Acc. Pl. **-s**.

Ці закінчення характерні і для більшості інших відмін, а закінчення **Acc.sg. – m** і **Acc.pl. – s** характерні для усіх іменників чоловічого та жіночого роду.

Загальним правилом для усіх відмін є збіг форм **Nom. і Voc.sg., Nom. і Voc. Pl.**, а також **Dat. і Abl. Pl.**

У першій відміні, крім того, співпадають форми Gen.sg., Dat. Sg., Nom. і Voc. Pl., які мають закінчення **-ae**.

ДРУГА ВІДМІНА

До другої відміни належать іменники чоловічого роду, що мають закінчення Nom. Sg. на **-us, -er** (одне слово на **-ir**) і середнього роду з Nom. Sg. на **-um**. Gen. sg. обох родів має закінчення **-i**. Наприклад:

<i>lupus, lupi m</i>	вовк
<i>puer, pueri m</i>	хлопчик
<i>ager, agri m</i>	поле
<i>vir, viri m</i>	муж, чоловік
<i>bellum, belli n</i>	війна
<i>verbum, verbi n</i>	слово
<i>oppidum, oppidi n</i>	місто

За зразком II відміни іменників відмінюються також форми чоловічого та середнього роду присвійних займенників (*meus* 'мій', *tuus* 'твій', *noster* 'наш', *vester* 'ваш'; *meum* 'моє', *tuum* 'твоє', *nostrum* 'наше', *vestrum* 'ваше'); та форми чоловічого та середнього роду прикметників I-II відміни (напр., *magnus* 'великий', *parvus* 'малий', *longus* 'довгий', *albus* 'білий', *niger*

'чорний', *pulcher* 'гарний'; *magnum* 'велике', *parvum* 'мале', *longum* 'довге', *album* 'біле', *nigrum* 'чорне', *pulchrum* 'гарне').

Історична основа іменників II відміни має закінчення **-o/-e**. Через фонетичні зміни, яких зазнала основа у процесі розвитку, кінцевий звук основи виступає не так чітко виражений у відмінкових формах, як кінцевий **-a** основи у I відміні. У II відміні **-o** збереглося тільки в тих формах, де воно подовжилося з різних причин; **-o** перейшло в **-u** в кінцевих елементах **-us, -um**; **-e** представлене тільки в Voc. sg. іменників на **-us** (це єдиний виняток із загального правила про збіг закінчень Nom. і Voc. Sg.).

Зразок відмінювання

Lupus magnus – великий вовк; *puer parvus* – маленький хлопчик

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	<i>lupus magnus</i> ; <i>puer parvus</i>	<i>lupi magni</i> ; <i>pueri parvi</i>
Gen.	<i>lupi magni</i> ; <i>pueri parvi</i>	<i>luporum magnorum</i> ; <i>puerorum parvorum</i>
Dat.	<i>lupo mango</i> ; <i>puero parvo</i>	<i>lupis magnis</i> ; <i>pueris parvis</i>
Acc.	<i>lupum magnum</i> ; <i>puerum parvum</i>	<i>lupos magnos</i> ; <i>pueros parvos</i>
Abl.	<i>lupo mango</i> ; <i>puero parvo</i>	<i>lupis magnis</i> ; <i>pueris parvis</i>
Voc.	<i>lupe magne</i> ; <i>puer parve</i>	<i>lupi magni</i> ; <i>pueri parvi</i>

Bellum longum – довга війна

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	<i>bellum longum</i>	<i>bella longa</i>
Gen.	<i>belli longi</i>	<i>bellorum longorum</i>
Dat.	<i>bello longo</i>	<i>bellis longis</i>
Acc.	<i>bellum longum</i>	<i>bella longa</i>
Abl.	<i>bello longo</i>	<i>bellis longis</i>
Voc.	<i>bellum longum</i>	<i>bella longa</i>

У іменників та прикметників середнього роду форми **Nom., Acc., Voc. sg., і Nom., Acc., Voc. pl.** завжди збігаються, причому, у множині ці відмінки завжди мають закінчення **-ā**. Це загальне правило для іменників середнього роду усіх відмін.

ПОРІВНЯННЯ I та II ВІДМІН

Порівнюючи відмінкові форми Abl.sg., Gen.pl. і Acc.pl. I та II відмін можна помітити подібність двох типів відмінювання, які відрізняються тільки голосним основи: кінцевий голосний основи I відміни - **ā** та кінцевий голосний основи II відміни - **ō** (у своєму подовженому варіанті) зберігаються у перерахованих відмінках.

Acc.sg. обох відмін має характерне закінчення **-m**, якому передують кінцевий голосний основи (в II відміні **ō** змінюється на **ū** в кінцевому закритому складі: *lupo-m > lupum).

Gen.sg. і Nom.pl. збігаються в I відміні та у іменників чоловічого роду II відміни.

Dat.pl. і Abl.pl. збігаються в обох відмінах і закінчуються на **-īs**.

відмінки відміна	Abl.sg.	Gen.pl.	Acc.pl.	Acc.sg.	Dat.pl.	Abl.pl.
I: ā	ā	ārum	ās	ām	īs	īs
II: ō	ō	ōrum	ōs (<i>m</i>)	ūm	īs	īs

ПРИКМЕТНИКИ I-II ВІДМІНИ

У латинській мові прикметники розділені на дві великі групи – прикметники I-II відміни та прикметники III відміни. У словнику прикметник подається у трьох формах: чоловічого, жіночого та середнього роду. У прикметників I-II відміни форми чоловічого роду мають закінчення **-us** або **-er**, жіночого роду - **a**, середнього роду **-um**. Форми жіночого роду відмінюються за зразком іменників I відміни, а форми чоловічого та середнього роду – за зразком іменників II відміни.

Прикметники обов'язково узгоджуються з іменниками у роді, числі та відмінку, але інколи прикметник може належати до іншої відміни за своїм морфологічним типом. Це відбувається у тих випадках, коли прикметник описує іменник з групи так званих винятків з правил роду відміни. Наприклад, іменник I відміни чоловічого роду (*poeta* 'поет', *nauta* 'моряк', *incola* 'житель') може мати означення – прикметник II відміни на **-us** або **-er** (*poeta Romanus*, *nauta bonus*, *incola liber*).

ТРЕТЯ ВІДМІНА

До третьої відміни належать іменники усіх трьох граматичних родів з різними закінченнями Nom.sg. та закінченням **-is** у Gen.sg. У третій відміні об'єдналися два типи історичних основ: на приголосний звук і на голосний **ī**. Основа може закінчуватися майже на будь-який приголосний, крім того, при утворенні називного відмінку вона може зазнавати різних фонетичних змін. Цим пояснюється велика кількість і різноманітність закінчень у Nom.sg.

Іменники першої групи формують приголосну групу III відміни, іменники другої групи – голосну групу III відміни. В окрему групу – мішану групу III відміни – входять іменники з основою на –ї, які зазнали впливу (уподібнення) приголосного типу.

ПРИГОЛОСНА ГРУПА

До приголосної групи належать іменники усіх трьох родів, нерівноскладові, з основою на один приголосний. Термін ‘нерівноскладові’ означає, що ці іменники мають у родовому відмінку на один склад більше, ніж у називному відмінку. Наприклад:

homo, hominis <i>m</i>	людина
sol, solis <i>m</i>	сонце
mos, moris <i>m</i>	норов, звичай
lex, legis <i>f</i>	закон
civitas, civitatis <i>f</i>	держава
plebs, plebis <i>f</i>	простий люд
tempus, temporis <i>n</i>	час
genus, generis <i>n</i>	рід, вид
nomen, nominis <i>n</i>	ім'я
corpus, corporis <i>n</i>	тіло

Зразок відмінювання

homo, hominis m; lex, legis f

Відмінки	Singularis		Pluralis	
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>m</i>	<i>f</i>
Nom.	homo	lex	homines	leges
Gen.	hominis	legis	hominum	legum
Dat.	homini	legi	hominibus	legibus
Acc.	hominem	legem	homines	leges
Abl.	homine	lege	hominibus	legibus
Voc.	homo	lex	homines	leges

nomen, nominis n

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	nomen	nomina
Gen.	nominis	nominum
Dat.	nomini	nominibus
Acc.	nomen	nomina
Abl.	nomine	nominibus

Voc.	nomen	nomina
------	-------	--------

Незалежно від кінцевого звука основи та способу утворення Nom.sg. усі іменники приголосного типу відмінюються однаково – додаванням відмінкових закінчень до основи непрямих відмінків, яка частіше за все не співпадає з основою Nom.sg. і визначається по формі Gen.sg. шляхом відкидання закінчення -is. Відмінкові флексії іменників чоловічого та жіночого роду повністю збігаються. За загальним правилом збігаються форми Nom. і Voc.sg., Nom. і Voc. Pl., а також Dat. і Abl. Pl. усіх трьох родів.

За так званим правилом середнього роду форми цих іменників Nom., Acc., Voc. sg., і Nom., Acc., Voc. pl. збігаються, причому, у множині ці відмінки мають закінчення -ă.

У множині іменники чоловічого та жіночого роду мають однакові закінчення не тільки у Nom. і Voc.pl., а ще і у Acc.pl.

За зразком іменників приголосного типу відмінюються наступні найбільш уживані прикметники III відміни з одним закінченням: *vetus, veteris* 'старий, стара, старе'; *pauper, pauperis* 'бідний, а, е'; *dives, divitis* 'багатий, а, е'; *princeps, principis* 'перший, а, е; знатний, а, е'; *particeps, participis* 'причетний, а, е'.

ГОЛОСНА ГРУПА

До голосної групи іменників III відміни належать іменники середнього роду, які у Nom.sg. мають закінчення **-e, -al, -ar**. Gen.sg. закінчується на **-is**. Наприклад:

<i>mare, maris n</i>	море
<i>insigne, insignis n</i>	знак
<i>vectigal, vectigalis n</i>	податок
<i>animal, animalis n</i>	тварина
<i>exemplar, exemplaris n</i>	зразок
<i>calcar, calcaris n</i>	шпора
<i>lacunar, lacunaris n</i>	стеля

Зразок відмінювання

Animal, animalis n

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	animal	animalia
Gen.	animalis	animalium
Dat.	animali	animalibus
Acc.	animal	animalia
Abl.	animali	animalibus

Voc.	animal	animalia
------	--------	----------

Ця група називається голосною, оскільки історично основа іменників закінчувалась на голосний **-i**, на що вказують закінчення Abl.sg.

-i; Gen.pl. **-ium**; Nom., Acc., Voc.pl. **-ia**. Саме цими відмінковими формами відрізняються приголосна та голосна групи III відміни.

До голосної групи III відміни належить також невелика кількість рівноскладових (мають однакову кількість складів у Nom. і Gen. sg.) іменників жіночого роду, які у Nom.sg. закінчуються на **-is**. Наприклад:

turris, turris <i>f</i>	вежа, башта
securis, securis <i>f</i>	сокира
sitis, sitis <i>f</i>	спрага
puppis, puppis <i>f</i>	корма
febris, febris <i>f</i>	гарячка
tussis, tussis <i>f</i>	кашель

За голосною групою III відміни відмінюються також рівноскладові назви міст і річок на **-is**: Neapolis, *-is f* – Неаполь; Tiberis, *-is m* – Тібр. Acc.sg. цих іменників закінчується на **-im**.

Зразок відмінювання

turris, turris f

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	turris	turres
Gen.	turris	turrium
Dat.	turri	turribus
Acc.	turrim	turres
Abl.	turri	turribus
Voc.	turris	turres

До голосної групи III відміни належить також іменник *vis f* – сила, могутність із основою (в однині) **vī-**. У цього іменника відсутні форми Gen., Dat.sg. Форми множини утворені від Nom.sg., що взятий за основу.

Зразок відмінювання

vis f – сила, могутність

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	vis	vires
Gen.	-	virium
Dat.	-	viribus
Acc.	vim	vires
Abl.	vi	viribus
Voc.	vis	vires

За зразком іменників голосного типу відмінюються майже всі прикметники III відміни, тому що історично їх основа закінчувалась на **-i**. Отже, в Abl.sg. вони мають закінчення **-i** для усіх родів; у Gen.pl. **-ium** для усіх родів; у Nom., Acc., Voc.pl. **-ia** для середнього роду.

МІШАНА ГРУПА

До мішаної групи III відміни належать:

1) рівноскладові іменники переважно жіночого роду, які у Nom.sg. закінчуються на **-es**, **-is**. Наприклад:

sedes, sedis <i>f</i>	житло
clades, cladis <i>f</i>	поразка
navis, navis <i>f</i>	корабель
nubes, nubis <i>f</i>	хмара
testis, testis <i>m</i>	свідок
civis, civis <i>m,f</i>	громадянин, громадянка

2) нерівноскладові іменники усіх трьох родів, які перед закінченням Gen. sg. **-is** мають дві або більше приголосних. Наприклад:

ars, artis <i>f</i>	мистецтво, ремесло
urbs, urbis <i>f</i>	місто
fons, fontis <i>m</i>	джерело
pons, pontis <i>m</i>	міст
os, ossis <i>n</i>	кістка
cor, cordis <i>n</i>	серце

Зразок відмінювання

urbs, urbis f

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	urbs	urbes
Gen.	urbis	urbium
Dat.	urbi	urbibus
Acc.	urbem	urbes
Abl.	urbe	urbibus
Voc.	urbs	urbes

Як видно з таблиці, мішана група відрізняється від приголосної тільки формою Gen.pl. на **-ium**. Відмінності між усіма трьома групами III відміни можна представити наступним чином:

	приголосна група	голосна група	мішана група
Abl.sg.	-e	-i	-e
Nom.pl. (n)	-a	-ia	-a
Gen.pl.	-um	-ium	-ium

Іменники мішаної групи *pater, tris* m – ‘батько’; *mater, tris* f – ‘мати’; *frater, tris* m – ‘брат’; *iuvenis, is* m – ‘юнак’; *canis, is* m – ‘собака’ і деякі інші відмінюються за приголосною групою як виняток.

ПРАВИЛА РОДУ ІМЕННИКІВ III ВІДМІНИ ТА НАЙВАЖЛИВІШІ ВИНЯТКИ

I. До чоловічого роду належать слова, які в Nom.sg. закінчуються на:

- o** (*sermo, onis* ‘мовлення’)
- or** (*labor, oris* ‘праця’)
- os** (*mos, moris* ‘звичай’)
- er** (*imber, imbris* ‘дощ’)
- es** (*limes, itis* ‘межа, кордон’)

Винятки

1. Жіночого роду: *arbor, oris* ‘дерево’
2. Середнього роду: *cor, cordis* ‘серце’; *os, oris* ‘рот’; *os, ossis* ‘кістка’; *iter, itineris* ‘шлях’; *ver, veris* ‘весна’.

II. До жіночого роду належать слова, які в Nom.sg. закінчуються на:

- as** (*civitas, atis* ‘державка’)
- us, Gen.sg. –utis, udis** (*virtus, utis* ‘мужність’; *laus, laudis* ‘слава’)
- s** (*ars, artis* ‘мистецтво’; *mens, mentis* ‘розум’; *urbs, urbis* ‘місто’)
- is** (*navis, is* ‘корабель’)
- es** (*nubes, is* ‘хмара’)
- x** (*arch, arcis* ‘кремль’; *nox, noctis* ‘ніч’)

-do, -go, -io (*fortitudo, inis* 'хоробрість'; *imago, inis* 'зображення'; *ratio, ionis* 'розум, мислення')

Винятки

1. Чоловічого роду: *mons, montis* 'гора'; *pons, pontis* 'міст'; *fons, fontis* 'джерело'; *dens, dentis* 'зуб'; слова на **-nis** – *finis, finis* 'кінець'; *ordo, ordinis* 'порядок'.

III. До середнього роду належать слова, які в Nom.sg. закінчуються на:

-e, -al, -ar (*mare, is* 'море'; *animal, alis* 'тварина'; *exemplar, aris* 'зразок')

-men (*nomen, nominis* 'ім'я')

-us, Gen.sg. **-oris, -eris** (*corpus, corporis* 'тіло'; *opus, operis* 'праця')

-ma (*poeta, poetatis* 'поема')

Винятки

1. Чоловічого роду: *sal, salis* 'сіль'.

ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА

До четвертої відміни належать іменники чоловічого і середнього роду, які в Nom.sg. закінчуються на **-us** та **-u** відповідно. У Gen.sg. обидва роди закінчуються на **-us**. Наприклад:

<i>exercitus, exercitus m</i>	військо
<i>casus, casus m</i>	випадок, відмінок
<i>cantus, cantus m</i>	спів
<i>metus, metus m</i>	страх
<i>genu, genus n</i>	коліно
<i>cornu, cornus n</i>	ріг, фланг
<i>veru, verus n</i>	дротик
<i>gelu, gelus n</i>	мороз

Деякі іменники IV відміни належать до жіночого роду. Найбільш уживані з них: *domus, domus f* 'дім'; *manus, manus f* 'рука, загін'.

Зразок відмінювання

Cantus, us m; veru, us n

Відмінки	Singularis	Pluralis
	<i>m</i> <i>n</i>	<i>m</i> <i>n</i>

Nom.	cantus	veru	cantus	verua
Gen.	cantus	verus	cantuum	veruum
Dat.	cantui	veru	cantibus	veribus
Acc.	cantum	veru	cantus	verua
Abl.	cantu	veru	cantibus	veribus
Voc.	cantus	veru	cantus	verua

Як видно з таблиці, іменники IV відміни мають ті ж відмінкові закінчення, що й іменники III відміни: в Gen.sg. – закінчення **-s**; в Dat.sg. чоловічого роду закінчення **-i**; Acc.sg. чоловічого роду, як і в усіх іменників чоловічого та жіночого роду закінчується на **-m**; в Abl.sg. голосний основи подовжується.

Іменники середнього роду підпорядковуються загальним правилам: форми Acc., Voc.sg. збігаються з формою Nom.sg., а форми Nom., Voc., Acc.pl. збігаються і мають закінчення **-a**. Особливістю середнього роду IV відміни є збіг форм Dat., Abl.sg., який можна простежити також у іменників II відміни і III відміни голосної групи.

В Gen.pl. обидва роди мають закінчення **-um**, в Dat., Abl.pl. **-bus**; при цьому в Dat., Abl.pl. **ū** основи переходить в **ī** по аналогії з іменниками III відміни.

В Dat., Abl.pl. закінчення **-ubus** мають такі іменники:

artus, us <i>m</i>	член
tribus, us <i>f</i>	триба, район
lacus, us <i>m</i>	озеро
quercus, us <i>f</i>	дуб
specus, us <i>m</i>	печера, грот

Четверта відміна – це відміна тільки іменників. Багато серед них вказують на абстрактні або збірні поняття. Деякі з іменників четвертої відміни – дієслівного походження:

status, status m – стан, положення (від *sto* 1 'стояти'); *casus, casus m* – випадок, грам. відмінок (від *cado* 3 'падати'); *visus, visus m* – зір (від *video* 2 'бачити'); *auditus, auditus m* – слух (від *audio* 4 'слухати'); *sensus, sensus m* – почуття (від *sentio* 4 'відчувати') та інші.

Закінчення **-us** у Nom.sg. широко вживається у латинській мові. Це закінчення мають іменники чоловічого роду II відміни, іменники жіночого і середнього роду III відміни, а також іменники чоловічого та середнього роду IV відміни. Тому при відмінюванні цих іменників слід звернути увагу на закінчення Gen.sg., щоб правильно визначити відміну.

П'ЯТА ВІДМІНА

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду, які в Nom.sg. закінчуються на **-es**, а в Gen.sg. – на **-ei**. Наприклад:

acies, aciei <i>f</i>	бойова лінія
fides, fidei <i>f</i>	віра
res, rei <i>f</i>	річ, справа
spes, spei <i>f</i>	надія
series, seriei <i>f</i>	ряд, низка
species, speciei <i>f</i>	погляд, вид, зовнішність

Іменників V відміни небагато. Більшість із них позначає абстрактні поняття і тому або взагалі не має форм множини, або має тільки Nom., Acc.pl. Тільки два слова **res** і **dies** мають повну парадигму відмінювання. Обидва ці слова дуже часто вживаються та мають свої особливості. Іменник **res** із прикметниками I відміни утворює єдині поняття:

res publica	суспільна справа, республіка, держава
res secundae (pl)	сприятливі обставини = щастя
res adversae (pl)	несприятливі обставини = нещастя
res gestae (pl)	здійснені справи=подвиги
res novae (pl)	нові обставини=державний переворот
scriptor rerum gestarum	історик

У цих словосполученнях кожне слово змінюється по своєму типу відмінювання: *res* – по п'ятому, а *publica, gestae* – по першому.

Іменники *dies, ei* 'день' і *meridies, ei* 'полудень, південь' є іменниками чоловічого роду; але у значенні 'строк, термін' іменник *dies, ei* – жіночого роду: *dies constituta* 'установлений день'.

Зразок відмінювання

res, rei f

Відмінки	Singularis	Pluralis
Nom.	res	res
Gen.	rei	rerum
Dat.	rei	rebus
Acc.	rem	res
Abl.	re	rebus
Voc.	res	res

Як видно з таблиці, іменники V відміни підкоряються загальним правилам відмінювання іменників з основою на голосний звук: Abl.sg. дорівнює основі, в Acc.sg. закінчення **-m**, в Acc.pl. закінчення **-s** із попереднім довгим голосним основи.

Gen., Dat.sg. з закінченням **-i** можна порівняти з тими ж відмінками іменників I відміни, де **-ae** походить від більш древнього **-ai**. Dat. Sg. закінчується на **-i** в III відміні голосній групі і в IV відміні у іменників чоловічого роду.

В Gen. pl., як і в I та II відмінах, закінчення **-rum**, в Dat., Abl. pl., як і в III відміні голосній групі та IV відміні, закінчення **-bus**.

Таким чином, відмінкові флексії, що використовуються як в IV відміні, так і в V відміні, вже зустрічались в I-III відмінах.

Зазначені закономірності свідчать про системний характер латинського відмінювання, суть якого полягає у приєднанні порівняно невеликої кількості відмінкових закінчень, які збігаються у ряді відмін, до різних основ.

В П Р А В И

Відміна І

Вправа 1. Провідмінійте в однині і множині:

а) іменники першої відміни: insula, ae f; victoria, ae f; lacrima, ae f; lingua ae f; magistra, a, f;

б) словосполучення: corōna rosea – трояндовий вінок (вінок із троянд); columba alba – біла голубка; planta alta – висока рослина; ancilla misera – нещасна рабиня; formīca parva – маленька мурашка; schola nova – нова школа; lingua antīqua – стародавня мова.

Вправа 2. Утворіть dat. sing., acc. sing., gen. plur., dat. abl. plur., acc. pl. від іменників:

causa, stella, sententia, umbra, fossa, victoria, procēlla, aurīga, fabula, forma, discordia, matrōna, amīca, scientia, epistūla, lacrīma, via, disciplīna, bestia, discipūla.

Вправа 3. Визначте відмінок і число іменника, поставте в nom. sing., перекладіть на рідну мову:

Italiam, in Italiam, insūlae, insūlas, multas, undis, inter insūlas, bacārum, e patria, ab insūlis, arēnam, sub statua, nautārum, linguis antīquis et novis, extra portas, cetēras insūlas, in casam, de ancilla, ad ripam, pro memoria, in silvis densis, ad stellas.

Вправа 4. Перекладіть словосполучення, визначте відмінки іменників:

ex Italia veniunt, in silva ambulāmus, sub aqua vivit, in terra variae plantae crescunt; in arēna certant, ex fabūlis legunt, pro patria pugnāre, in insūlis nautae vivunt.

Вправа 5. Поставте замість крапок потрібні закінчення:

1. Magistra fabūl... puēllis narrat. 2. Pro parti... fortīter pugnāte! 3. Luna et stell... noctu terr... illustra... 4. In silv... multae bestiae vivunt. 5. Gloria victori... Romam ornat. 6. Poetae industri... agricol... celēbrant. 7. Vias Rom... statuae ornant. 8. In vi... Romae sunt arae et statuae de... 9. Incōlae insūl... et or... Italiae nautae sunt. Victoria glori... et laetiti... praebet.

Вправа 6. Поставте підмет, присудок, додаток і означення у множині:

1. Puēlla silvam pulchram visitat. 2. Discipūla magistram audit. 3. Domīna sevēra ancillam castīgat. 4. Poēta de victoria et de gloria narrat. 5. Terra silvae abundat. 6. Magistra industriam puēllae laudat. 7. Agricōla terram colit.

Вправа 7. Перекладіть на рідну мову, визначте іменники першої відміни (зробіть морфологічний розбір іменників):

1. Germania est terra Eurōpae; aliae terrae Eurōpae antīquae sunt Graecia, Italia, Gallia, Hispania, Britannia. 2. Linguae in terris Eurōpae variae sunt. 3. In Italia et Graecia incōlae linguas antīquas, linguam Latīnam et linguam Graecam antīquam, non iam adhibent. 4. Linguam incolārum Graeciae nunc nomināmus

linguam Graecam novam; divērsa est a lingua Graeca antīqua. 5 Item lingua, quam nunc incōlae Italiae adhibent, divērsa est a lingua Latīna. 6. Discipūlae et studiōsae debent non modo linguae patriae, sed etiam linguārum aliārum terrārum, velut linguae Anglīcae, Russīcae, Francogallīcae. 7. Studiōsae, linguis studēre debētis; semper industriae este et studēte linguis! 8. Saepe linguis externārum terrārum studeo; amo et linguas antīquas et linguas novas. 9. Ad nonnūllas disciplīnas etiam scientia linguārum antiquārum necessaria est; nam in littēris saepe adhibēmus linguas antīquas. 10. Itaque studiōsae historiae, medicīnae, pharmaciae et aliārum disciplinarum linguam Latīnam docent. 11. Perpaucas studiōsas etiam linguam Graecam antīquam docent. 12. Sed incōlae non modo patriam et linguam patriae, sed etiam aquam et silvas patriae amant. 13. In patria nostra multae silvae sunt. Plenae sunt herbārum et bacārum. Copia bacārum incōlas valde delectat, copia herbārum – bestias. 14. Saepe in silva ambūlo et observo bestias et plantas varias.

Varia

Ancīllae in casa labōrant. Domīna non labōrat. Ancīlla domīnae aquam portat. Magistra in schola sevēra est, sed puēllae magistrā amant. Sophia Mariae amīca est; Maria amīcam amat et laudat. Puēllae, narrāte fabūlas!

Вправа 8. Провідмініяйте словосполучення:

mea schola nova – моя нова школа; rosa pulchra – червона троянда; statua antiqua – антична статуя; pugna magna – велика битва.

Відміна II

Вправа 1. Провідмініяйте в однині і множині іменники II відміни, перекладіть їх на рідну мову:

amīcus, i m; domicilium, i n; gladius, i m; scutum, i n; subsidium, i n; murus, i m; ulmus, i f.

Вправа 2. Визначте відміну і рід іменників, напишіть їх словникові форми і переклад:

templōrum, agricōlis, formīcas, numerōrum, agro, negotia, mundi, ocūlos, vesp̄erum, vicīni, tauros, otium, dicta, discipūlis, frumento, dea, parsimonia, liberōrum, captīvos.

Зразок виконання: linguis – lingua, ae f (I) «мова»; verba – verbum, i n (II) «слово».

Вправа 3. Утворіть dat., abl. sing., acc. sing., gen. plur., dat. abl. plur., acc. plur. від іменників:

campus, i m; filius, i m; faber, bri m; vesper, eri m; praemium, i n; filia, ae f; liber, bri m; stadium, i n; malus, i f; procella, ae f; dues, i m; laurus, i f; medicus, i m; fossa, ae f.

Вправа 4. Перекладіть слова і словосполучення на рідну мову, дієслова запишіть у формі інфінітива:

habent, laborāmus, videt, florent, imperātis, liberi, sunt, oppidum antīquum spectāmus, Davus servus est, puēri et puēllae ludunt, oppidum maritimum floret, ad ripam fluvii venit, in campo variae herbae crescunt.

Вправа 5. Виберіть іменники II відміни і зазначте їх словникові форми:

1. Notum est scientiam potentiam esse. 2. Inter omnes constat haud semper errāre famam. 3. Notum est natūram nihil facēre frustra. 4. Sapientia antīqua docet ibi semper victoriam esse, ubi concordia est. 5. In charta Eurōpae vidēmus Italiam caligae formam habēre. 6. Inter omnes constat incōlas insulārum Graeciae et Italiae etiam nunc plerumque nautas esse. 7. Scīre debēmus naturam semper esse invīctam. 8. A prima infantia scimus Graeciam et Italiam patriam litterārum Eurōpae esse. 9. Notum est haud procul ab Italia Siciliam et Sardiniam insūlas magnas sitas esse.

Вправа 6. Перекладіть на рідну мову, зробіть морфологічний розбір іменників другої відміни.

Romāni et Etrusci

Popūlus Romānus est popūlus Italīcus. Etrusci et alii popūli antīqui popūlo Romāno finitimi sunt. Aliquamdiu Etrusci popūlo Romāno imperant, sed Romāni Etruscos superāre student. Romāni paucos servos habent, sed in agris Etruscōrum et viri libēri et servi laborant. Vici et oppīda florent, sed saepe bellum est inter Etruscos, Romānos aliosque popūlos. Etrusci, Romāni, alii popūli bellum parant, multique viri in armis esse debent; in vicos et in oppīda adversariōrum penetrant.

Denīque Romāni vicos oppīdaque Etruscōrum occupant; postea multis populis imperant.

De servis Romanōrum

Romāni servos habent. Servi in fundis labōrant. Servi dominos vita sustinet, domīnis serviunt, perpetuo et molēste laborant. Servi domīnis parēre debent. Domini immodestiae servōrum plagant et puniunt. Servi in domīnos odio flagrant. Quam miser es, serve Romāne!

Вправа 7. Поставте замість крапок пропущені слова і перекладіть речення (слова для довідок у дужках після вправи):

1. Romāni castra ... et ... circumdant. 2. Narrāmus .. de terris externis. 3. Numērus ... in silvis nostris magnus est. 4. Olim Romāni oppīda prope ... aedificant. 5. Ambulātis cum ... in ...

(vallum, i n; fossa, ae f; libēri, ōrum m; bestia, ae f; fluvius, i m; amīcus, i m; campus, i m).

Вправа 8. Провідмінійте та перекладіть:

magnum praemium, noster collēga doctus.

Вправа 9. Визначте форми та замініть множину на однину і навпаки:

fluviis (2), bestias, rivos, magnum hortum, viro libĕro (2), puellam pulchram, exemplum bonum (2).

Вправа 10. Поставте потрібні закінчення:

mult... agricōl... prope silv... dens... habitant.

Вправа 11. Назвіть, які слова в українській мові походять від латинських:

numerus, -i (m) – число; consilium, -i (n) – рішення, порада; locus, -i (m) – місце; negotium, -i (n) – діло, робота; studium, -i (n) – пристрасть, заняття; familia, ae (f) – родина, сім'я; femina, ae (f) – жінка; populus, -i (m) – народ; matāre – змінювати; sentīre – відчувати; ambulare – прогулюватися.

Вправа 12. Узгодьте та перекладіть латинською мовою та провідмінійте словосполучення:

добрий приклад – bonus, a, um; exemplum, -i, n; високий лавр – altus, a, um; laurus, -i, f.

Вправа 13. Виберіть три іменника (чоловічий, жіночий, середній рід) з лівої колонки та підберіть до них прикметники з правої колонки. Перекладіть отримані словосполучення:

Puer	niger, gra, grum
Poeta	severus, a, um
Elephantus	bonus, a, um
Dominus	albus, a, um
Incola	altus, a, um
Oppidum	laboriosus, a, um
Stella	aeger, gra, grum
Nauta	pulcher, chra, chrum
Malus	novus, a, um
Atomus	honestus, a, um
Virus	clarus, a, um
Atomus	parvus, a, um
Agricola	rotundus, a, um
Via	
Vita	
Bellum	

2. Провідмініяйте отримані словосполучення в однині та множині.

Відміна III

Вправа 1. Визначте відмінкову форму, групу іменників і перекладіть їх на рідну мову:

carminum, aure, homini, capita, nominibus, civitatem, imaginis, florum, legis, partes, civium, calcaria, generi, laboris, itinere, pacem, frondi, noctes, ovi, opera turrim, artis, nominis, regum, partium, ovili.

Вправа 2. Утворіть accusativus singularis, ablativus singularis, genetivus pluralis, nominativus i accusativus pluralis:

mos, moris m, vallis, is f, nomen, inis n, insigne, is n, securis, is f, vulnus, eris n, vulves, is f, pars, tis f, corpus, oris n, cervical, alis n, amnis, is m, decus, oris n, cubile, is n.

Вправа 3. Провідмініяйте в однині та множині словосполучення і перекладіть їх на рідну мову:

orator clarus, legio nova, carmen pulchrum, calcar parvum, cervical magnum, turris alta, civis liber, clades acerba, pars amoena, aetas aurea.

Вправа 4. Заповніть пропуски, додаючи відповідні відмінкові закінчення.

1. In tabula clarum orator...videmus. 2. Poetae claros orator... laudant. 3. Scriptor... Romani multa de urb... Roma narrant. 4. Pro libertat... patriae nostrae pugnabimus. 5. Caesar magnis itiner... in Italiam contendit. 6. Scriptor... antiqui in oper... suis multa exempla virtut... virorum magnorum nobis praebent. 7. In civitat... Romana multi orator... clari erant. 8. Antiquis tempor... multa flumin... al a nomin... habebant. 9. Consilium soror... meae bonum et probum est. 10. Nomin... ex oper... eius cognosces.

Вправа 5. Перекладіть письмово на латинську мову: 1. Стародавні поети навіть тепер захоплюють нас своїми творами. 2. Ми читаємо прекрасні вірші Горація. 3. Мови деяких стародавніх племен нам невідомі. 4. В Європі багато держав. 5. Цицерон називав Геродота «батьком історії». 6. Любов до батьківщини – священний обов'язок громадян. 7. Наші воїни завжди з мужністю боролись за свободу батьківщини.

Вправа 6. Провідмініяйте: is homo, flumen longum.

Вправа 7. Поставте в залежність від dicunt:

homo locum ornat; Roma a Romūlo et Remo condīta est.

Вправа 8. Визначте форми:

tabūlae (3 форми), conditorībus (2 форми), veritāte, partum, puerōrum, regem, puerum, fratri, carcēre, fabūlam.

Вправа 9. Утворіть від наступних дієслів іменники:

а) зі значенням nomīnis actiōnis: appellāre, narrāre, ponere, invenire, educāre, tradere.

б) зі значенням nomīnis agentis: scribere, pingere, gignere, legere, agere, regere.

Вправа 10. Провідмініяйте словосполучення:

oratio pulchra, nomen clarum, miles bonus.

Вправа 11. Визначте і перекладіть відмінкові форми іменників:

homo, - inis (m) – людина; regio, - onis (f) – країна; flumen, - inis (n) – ріка; homini, hominum, hominem, regione, regionibus, regionis, regionum, flumina, fluminibus, flumine.

Вправа 12. Визначіть, від яких латинських слів походять в українській мові деривати:

регіон, легальний, флора, лаборант, міліція, Віктор, репетиція, мораль, корпус.

Вправа 13. Перекладіть та провідмініяйте:

dux peritus, vox alta, exemplar rarum.

Вправа 14. Визначіть та перекладіть форми іменників та прикметників:

animalium, magnis, maria, bonorum, exemplari, utilitatem, pulchros, consulis, ducum.

Вправа 15. Визначіть, від яких латинських основ походять в українській мові деривати:

семінарія, солярій, опус, опера, операція, аероплан, аеронавт, форт, диспут, раціон, генерація, корпорація, гонор, легат, прес, преса, новатор, позиція, партія.

Вправа 16. Визначіть тип іменників в III відміні:

paх, pacis (f), laus, laudis (f), iudex, iudicis (n), pes, pedis (m), calcar, calcaris (n), salus, salutis, cochlear, cochlearis (n), vox, vocis (f), ver, veris (n), flumen, fluminis (n).

Вправа 17. Визначте відмінкові форми і типи відмінювання іменників:

montium, laborum, animalium, pisci, feli, vulpi, mari, nomine, urbe, hoste, exemplaria, nomina, voces, reges, duces.

Вправа 18. Допишіть форми жіночого та середнього роду поданих прикметників. Визначте основу. Утворіть ступені порівняння цих прикметників:

- Brevis
- Fortis
- Honestus
- Prudens
- Gravis
- Omnis
- Simplex
- Grandis

Вправа 19. Визначте словникову форму іменника та його основу:

Lapis, opus, noх, gens, exemplar, hostis, laus, mens, lex, radix, remix, amor, caput

Вправа 20. Узгодьте прикметники у звичайному чи вищому ступенях порівняння (завдання 1) з іменниками (завдання 2). Провідмініайте сполучення в однині та множині.

Вправа 21. Запишіть пропущені форми однини і множини іменників III

відміни:

1)

sg.	pl.
Nom. Opus	Opera
Gen.	
Dat. Operi	Operibus
Acc.	
Abl. Opere	
Voc.	

2)	
sg.	pl.
Nom. Mare	
Gen.	
Dat.	
Acc.	
Abl. Mari	Maribus
Voc.	Maria

3)

Nom.	
Gen. fratris	fratrum
Dat.	
Acc.	fratres
Abl. Fratre	
Voc. frater	

4)

Nom.	canes
Gen. canis	
Dat.	canibus
Acc.	
Abl.	
Voc. canis	

5)

Nom. fons	
Gen. fontis	
Dat.	
Acc. fontem	
Abl.	fontibus
Voc.	

6)

Nom.	
Gen. radicis	radicum
Dat.	radicibus
Acc.	
Abl.	
Voc. radix	

Відміни IV, V

Вправа 1. Визначте відмінок і число, перекладіть на рідну мову, утворіть nominativus singularis:

portum, portuum, portu, cantui, cantu, motus, motibus, statu, gelu, aciem, acie, seriēi, series, vultum, vultuum, vultu, diem, die, diērum, diēbus, peditātum, peditātu, cornu, cornua, cornuum, cornibus, quercūbus.

Вправа 2. Визначте відміну іменників, поданих у genetivus pluralis (у III відміні також групу):

epistolārum, oratiōnum, magistrātuum, tempōrum, amicōrum, vectigalium, fontium, nomīnum, rerum, sociōrum, cervicalium, graduum, urbium, causārum, puerōrum, capītum, civium, fructuum, feminārum, virgīnum, insignium, orbium, annōrum, pinuum, homīnum, cladium, lacuum, genērum.

Вправа 3. Провідмінійте словосполучення:

equitatus fortis et strenuus; cornu, ramosum; status praesens; gelu validum; dies festus; series longa; senatus Romanus; res publica.

Вправа 4. Назвіть спосіб словотворення, визначте основи при словотворенні і значення суфіксів у суфіксальному словотворі:

hortulus, atramentum, monitor, iustitia, opusculum, periculosus, violentus, robustus, obsidio, narratio, utilis, calidus, rapax, amabilis, ignifer, igniculus, largitio, lauricomus, legatarius, libratura, licentia, magnanimus, manifestatio, meridionalis, monumentum, multiplex, barbatus, equinus, naturalis.

Вправа 5. Провідмінійте:

is cursus celer, manus dextra, adventūs subītus, hoc gelū acre.

Вправа 6. Узгодьте наступні відмінкові форми іменників з прикметниками:

fructibus (amarus, a, um), casū (felix, līcis), audītui (acer, acris, acre), manū (firmus, a, um) sensuum (omnis, e).

Вправа 7. Утворіть іменники IV відміни від наступних дієслів і перекладіть їх на рідну мову:

audīre, vidēre, consentīre, cadēre, colēre, ridēre, progrēdi.

Вправа 8. Провідмінійте та перекладіть:

quercus magna, gradus plenus, gelu superum.

Вправа 9. Перекладіть на латинську мову і провідмінійте словосполучення:

високий атлет, щасливий випадок, великий корабель, святковий день.

Вправа 10. Визначте відмінок, рід, число іменників, а також їх початкову форму:

a casu, ad casum, e cantu, manibus, e fructu, gelua, sensuum, senatui, in tribu.

Вправа 11. За формою G. Sing. визначте N.S. іменників III відміни:
civitatis, rationis, oratoris, operis, consilis, temporis, exemplaris, regionis, carminis, ducis.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дерюгин А.А., Лукьянова Л.М. Латинский язык: Учеб. для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1986.
2. Оленич Р.М., Оленич І.Р., Чернюх Б.В. – Латинська мова. – Львів, 1994.
3. Покровская З.А., Кацман Н.Л. Латинский язык: Учеб. для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 1987.
4. Сенів М.Г., Скорина Л.П., Постова Н.С. PORTA ANTIQUA: Підручник з латинської мови для учнів коледжів, ліцеїв, гімназій / За ред. М.А. Собуцького. – К., 1994.